

RŪTA MARIJA VABALAITĖ

Vilniaus pedagoginis universitetas

UŽUOJAUTOS SAMPRATA GRAMATOLOGIJOJE

The Concept of Pity in *Of Grammatology*

SUMMARY

It is well known that Derrida presents his ideas in the book *Of Grammatology* with an interpretation of a few of the earliest philosophical theories. Derrida notes that pity is one of the basic concepts of Rousseau's moral philosophy in the chapter that is devoted to the analysis of his thought. The author seeks to substantiate that Rousseau offers near interpretations of the inherent human state in his works *Discourse on the Origin and Foundations of Inequality Among Man* and *Essay on the Origin of Languages*. The analysis of the concept of pity is interesting in itself, and it lets us conceive the theoretical purpose of the concept of supplement, which is one of the key concepts in Derridian philosophy. The article starts with an exploration of the history of the meaning of pity in earliest philosophy with the aim of highlighting of the peculiarities its interpretation. There are various appreciations of pity in Western philosophy. Further, the supposition that Derrida provides us a possibility to search for a connection of two opposite notions of pity (though he himself does not attain it) is made and is attempted to motivate.

The conclusion is made that mostly authors that consider the mind as an exclusive source of morally valuable action criticize pity. The other motive of the critical approach to pity is the attitude that pity injures the self-esteem of the person who is appreciated pityingly, that it is unwanted for a person with a strong spirit, that a person, who expresses compassion feels egoistic pleasure as well. The positive approach to pity is chiefly conditioned by the conviction that the experience of our own suffering makes us feel pity for another, if we notice his distress. Pity is considered as the first altruistic feeling that supplements natural human egoism in this case.

Pity is cogitated according to the logic of supplementarity in *Of Grammatology*. On the one hand pity is a natural feeling, the first derivative of amour-propre. The interpretation of pity is close to the Kantian one at this point. On the other hand the pity that is characteristic of a living being innately consists in the human person only potentially. It is actualized when it is supplemented by the imagination. In turn, the imagination is in human nature and supplements it, providing the possibility to imag-

RAKTAŽODŽIAI. Derrida, suplementas, užuojauta, prigimtis, protas, vaizduotė.

KEY WORDS. Derrida, supplement, pity, nature, mind, imagination.

ine the other's suffering, to compare it with ours, to judge. So the interpretation of actualized pity is close to theories that consider pity as human, mediated by thought, a morally valuable quality. The remark on the pleasure that leads the feeling of pity is close to Cartesian and Kierkegaardian references to human psychology. A little egoism is a necessary condition of real pity in *Of Grammatology*.

The structure of the supplement allows us to comprehend pity as a nearly primordial feeling, and as a supplement to nature, and as a thing that supplements the maxims that are established by human society.

Gerai žinoma, kad knygoje *Apie grammatologiją* Derrida pateikia savo idėjas interpretuodamas keletą ankstesnių filosofinių teorijų. Skyriuje, skirtame Jeano Jacques'o Rousseau minčių analizei, Derrida pažymi, kad viena iš kertinių Rousseau moralės filosofijos sąvokų yra užuojauta¹. Analizuodamas šią sąvoką, autorius siekia įrodyti, kad veikaluose *Samprotavimas apie žmonių nelygybės kilmę ir pagrindus* bei *Esė apie kalbų kilmę* Rousseau pateikia beveik nesiskiriančias prigimtinės žmogaus būklės interpretacijas. Manytume, kad užuojautos sampratos analizė yra įdomi pati savaime, be to, ji padeda suvokti vienos iš pagrindinių Derrida filosofijos sąvokų – suplemento – teorinę paskirtį. Norėdami išryškinti užuojautos interpretacijos ypatybes, pirmiausia panagrinėsime jos prasmės istoriją ankstesnėje filosofijoje. Užuojautą Vakarų filosofai vertino nevienareikšmiškai. Straipsnyje darysime prielaidą, kad analizuodamas Rousseau veikalus, Derrida, nors pats to nesiekia, duoda galimybę ieškoti sąsajų tarp dviejų priešingų užuojautos sampratų, ir bandysime ją pagrįsti.

Galime prisiminti, kad užuojautos nėra septynių didžiųjų krikščioniškųjų dorybių sąrašė. Ji ir naujaisiais laikais tebėra dorybių ir aistrų sistemos periferijoje. Didieji racionalistai užuojautą laiko viena iš antrinių aistrų (*passion*) ar emocijų (*affectus*). René Descartes'o *Sielos aist-*

rose nagrinėjama užuojauta, arba gailėtis (*pitié*)², apibūdinama kaip liūdesio rūšis, sumišusi su gera valia tiems, kuriuos mes matome kenčiant nuo, mūsų manymu, nepelnytos nelaimės. Pasak Descartes'o, šio jausmo nepatiria tik piktavaliai, pavyduoliai, storžieviai. Visada šį jausmą patiria kilniausieji, nes kilnumas nulemia jų geranoriškumą visiems, bet, kitaip negu prastuomenė, kuri užjaucia besiskundžiančius, kilnieji gailisi silpnybės negalinčių stoiskai kentėti žmonių³. Pažymėtina, kad Descartes'as abejoja dėl didžiausių gailiaširdžių altruizmo: „rengis, tie, kurie jaučiasi labai silpni ir negailestingai blaškomi likimo negandų, yra labiausiai linke į šią aistrą todėl, kad jie įsivaizduoja, jog kitus ištikusi nelaimė galėjo ištikti ir juos. Taigi gailėstis juos apima greičiau iš meilės sau nei iš meilės kitam“⁴.

Gali atrodyti paradoksalu, bet vadovaudamasis tokia pačia mintimi, Arthuras Schopenhaueris užuojautą laiko visos moralės pagrindu. Jis rašo: „Visa, ką gerumas, meilė ir kilniaširdiškumas duoda kitiems, ...visada yra tik iš savosios kančios betarpiskai suprastos ir jai prilygintos svetimos kančios pažinimas“⁵. Pasaulio tvarką pažinusį asmenį apima užuojauta visai žmonijai, nes jis suvokia *principii individuationis* esmę, tiki, kad skirtumas tarp savęs ir kitų individų tėra iliuzija. Pasak filosofo, būtent šis suvokimas „pagrindžia ir paaiš-

kina tobulą nusiteikimą būti geram, virstantį nesavanaudiškiausią meilę ir kilniaširdiškiausiu aukojimusi kitų labui“⁶. Šioje teorijoje užuojauta atsiranda pažinus savojo likimo negandas bei pasaulinę valią. Užuojauta yra vienintelis jausmas, priverčiantis iš pradžių vien savo valios motyvuojamą žmogų vadovautis moralės principais.

Priešingo užuojautos vertinimo pavyzdžiu gali būti Benedikto Spinozos teorija. Pasak 50-os jo *Etikos* teoremos, „žmogaus, kuris gyvena vadovaudamasis protu, užuojauta savaime bloga ir nenaudinga“⁷. Taip filosofas sako tik apie protu besivadovaujančio žmogaus užuojautą ir pripažįsta, kad tas, kurio nei protas, nei užuojauta neskaitina pagelbėti kitiems, yra teisingai vadinamas nežmonišku. Spinozos pateiktas argumentas panašus į vėlesnį kantiškąjį. Vien tik protui paliepus, o ne dėl užuojautos, kaip vienos iš emocijų rūšies, mes siekiame išvaduoti iš nelaimės žmogų, kurio gailimės. Autorius pateiktą teiginį paremia primindamas savo Dievo-gamtos tvarkos būtinybės teoriją, kuri implikuoja, jog sielvartauti neverta. Čia pat Spinoza priduria ir pastabą, kad tas, kurį lengvai apima užuojautos emocija, dažnai daro tai, dėl ko paskui pats atgailauja⁸. Tiesiogiai šio sąryšio priešasčių autorius nenurodo, bet aki-vaizdu, kad jis kritiškai vertina visus emocijoms pavaldžius žmones.

Kaip jau minėjome, šios Spinozos mintys artimos Immanuelio Kanto teorijai. Akivaizdu, kad vienintele ir aukščiausia doroviškai gero žmogaus poelgių paskata Kantas laiko moralės dėsni. Jis pateikia poelgio, kylančio iš užuojau-

tos, kaip neutralaus moraline prasme, pavyzdį norėdamas išpūdingiau parodyti tai, kad vien dėl geranoriškumo instinkto kilę poelgiai tik atsitiktinai gali atitikti moralės dėsni: „juk jei reikalingos kitos paskatos savo valią determinuoti dėsni atitinkantiems poelgiams, o ne pats dėsni (pavyzdžiui, garbės troškimas, savimeilė apskritai, netgi geraširdiškumo instinktas – tokia yra užuojauta), tai tik atsitiktinumas, kad poelgis atitinka dėsni; juk šios paskatos lygiai taip pat galėtų raginti nusižengti dėsniui“⁹. Kanto teorija lyg išpėja, kad užuojauta, iš pirmo žvilgsnio atrodanti pakankamai altruistiškas jausmas, nėra doroviškai vertingo elgesio motyvas.

Galime prisiminti gerai žinomą Friedricho Nietzsche's pateiktą Schopenhauerio užuojautos etikos kritiką. Pasak Nietzsche's, užuojauta tegalinti būti vergų moralės principas. *Stabų saulėlydyje* jis teigia, kad „stiprios epochos, kilmingos kultūros niekina užuojautą, 'artimo meilę', savasties ir savigarbos stoką“¹⁰. Ne mažiau kritiškai užuojauta vertinama Sørenio Kierkegaard'o *Baimėje ir drebėjime*. Pasakodamas istoriją apie Tobijų ir Sarą, jis aiškina, kad „išdidi, kilni prigimtis gali pakešti viską, išskyrus vieną dalyką – užuojautą. Joje glūdi įžaidimas, kurį prigimčiai gali primesti tik aukštesnė jėga; mat pati savaime ši prigimtis niekada negalėtų tapti užuojautos objektu“¹¹. Knygoje *Arba – arba* gailėstingumas virsta ironijos objektu pastaboje apie draugiją, susibūrusią tam, kad pakeistų liūdną senų arklių likimą¹².

Apžvelgę šiuos skirtingus požiūrius į užuojautą, galime apibendrinti ir teigti, kad dažniausiai kritiškai ją vertina auto-

riai, moraliai vertingų poelgių šaltiniu laikantys vien protą. Dar vienas kritišką požiūrį lemiantis motyvas yra nuostata, kad užuojauta išleidžia užjaučiamąjį, kad stiprios dvasios žmogui ji nereikalinga. Teigiama požiūrį į užuojautą dažniausiai sąlygoja įsitikinimas, jog savos kančios patyrimas verčia pajusti gailestį kitam, jei pastebime jo kančią. Šiuo atveju užuojauta laikoma pirmuoju altruistišku jausmu, papildančiu prigimtinių žmogaus egoizmą. Kaip *Gramatologijoje* suderinami tokie požiūriai į užuojautą?

Derrida teigia, kad Rousseau užuojautą traktuoja kaip natūralų jausmą, kuris prigimtinės būklės žmogui atstoja įstatymus, papročius, dorybes ir net juos pranoksta, nes niekas net nebando nepaklusti skatinančiam užjausti romiam gamtos balsui. Polinkio užjausti natūralumas yra užuojautos universalumo sąlyga. Prigimties įstatymas yra nepermdaujamas, bet vis dėlto nepakankamas. Kai atsiranda žmonių nustatyti įstatymai, pakeičiantys prigimtinio įstatymo autoritetą, užuojauta juos papildo. Derrida žodžiais sakant, „kadangi įsteigtas įstatymas taip pat yra ir stokojamo prigimtinio įstatymo suplementas, tai galima puikiai matyti, kad čia vien tik suplemento sąvoka leidžia apmąstyti prigimties ryšį su įstatymu“¹³. Prigimties ir įsteigto įstatymo terminai, filosofo nuomone, yra prasmingi tik suplemento struktūroje. Derrida pabrėžia, kad, pasak Rousseau, prigimtis yra visų jausmų šaltinis. Pats pirmiausias jausmas esąs savimeilė. Užuojauta tiesiai ir netarpiškai ky-la iš prigimtinės meilės pačiam sau, bet ji pati nėra aistra, kurią žmogus įgijo drauge su kitomis aistromis.

Pabrėšime, kad pats Rousseau užuojautos pradmenimis laiko ir paprasčiausią pasišlykštėjimą. *Samprotavime apie žmonių nelygybės kilmę ir pagrindus* jis teigia, kad „mąstydamas apie pirmuosius ir paprasčiausius žmogaus sielos veiksmus, aš manausi matąs joje du už protą ankstesnius pradus; vienas jų paskatina mus labai rūpintis savo geroje ir savisauga, o kitas įkvepia mums natūralų pasibjaurėjimą, matant žūstančią arba kenčiančią bet kokią gyvą būtybę, ypač į mus panašią“¹⁴. Autoriaus nuomone, iš jų dviejų gimstanti užuojauta. Kodėl Derrida nemini pasibjaurėjimo? Pasiremiant Christopherio Norriso mintimis¹⁵, galima manyti, kad šis aspektas nebūtų vaisingas prigimties koncepcijos dekonstrukcijai. Derrida nurodo Rousseau teiginį, kad antrasis vaiko jausmas esąs meilė tiems, kurie prie jo prisiartina. Ši meilė nepanaikina savimeilės, bet, priešingai, tiesiogiai iš jos kyla. Užuojauta neprieštarauja meilei pačiam sau, o pažaboja ją „išreikšdama aplinkiniu būdu, ją atidedama, nes šis pažabojimas „prisideda prie visos [žmonių] giminės išsaugojimo“¹⁶. Taigi užuojauta ne vien papildo prigimties būvį, bet iš esmės užima jo vietą. Ji saugo nuo nežabotos meilės, atsirandančios tik kartu su kultūra. Saugotis meilės reikia dėl to, kad ji mūsų prisirišimą apriboja vienintele būtybe, iškreipia instinktyvų nukreiptumą į visa, kas gyva, nepaisant rūšies ir lyties. Pasak Derrida, užuojauta yra ir panaši į meilę, ir nuo jos skiriasi, tad gali būti jos suplementu.

Ką reiškia toks suplementas? Knygoje *Raštas ir skirtumas* teigiama, kad „suplementas panašus į pilno pridėjimą prie pilno, bet jis taip pat kompensuoja trūks-

tamą¹⁷. Tai tarsi kokios nors prasmės kūrimas atgaline data. Tokios prasmės niekada nebuvo esatyje, buvo tik jos saugykla, stoka ir reikmė, kad ji būtų atkurta. Tai, kas mus skatina susitapatinti su kitu asmeniu, yra įgimtas polėkis, o dvasinė meilė gimsta iš vaizduotės galios. Ši nukrypimą nuo prigimties Derrida aiškina kaip geismo galią apibrėžiantį ir orientuojantį įsivaizdavimą, reprezentavimą, dvasinį suplementą, prisidedantį ir pakeičiantį prigimties galią. Suplementas pakeičia kažką, kas pats savaime negali būti esantis.

Derrida nurodo, jog ne visuose darbuose Rousseau teigia, kad užuojauta atsiranda anksčiau už mąstymą, tačiau mano, jog prieštaravimo tarp teiginių, kad ji yra iki proto ir kad tik protas, lyginimas, pasijutimas kito vietoje leidžia jausti užuojautą, nėra. Kaip paaiškina mas šių teiginių sąryšis? Filosofas atkreipia dėmesį į tai, kad Rousseau teorijoje esminis žmogų nuo kitų, vien gamtinių būtybių skiriantis bruožas yra ne protas, o vaizduotė. Protas Rousseau yra tik dėl suinteresuotumo ir poreikio veikianti galia, techninis sugebėjimas. Rousseau mintį, kad Dievas, davęs ir neribotas aistras, ir jas valdantį protą, Derrida interpretuoja kaip teiginį, kad protas veikia kaip suplementas, jis yra prigimtinis ir kartu papildo prigimtį. Tai reiškia, kad „prigimtis kartais gali stokoti savęs pačios arba – o tai nėra skirtinga – pranokti save pačią“¹⁸.

Prigimtinis polinkis užjausti būtų neveiklus, jei jo nepapildytų vaizduotė. Vaizduotė čia suvokiama kaip numatymo galia, kuri pranoksta juslinį suvokimą. Dėl jos žmogus tampa laisvas, o laisvė sudaro sąlygą tobulėti sugebėjimui.

Taigi žmogiškumo atsiradimas siejamas su vaizduote. Pažymėsime, kad nors Rousseau teorijoje proto padiktuota taisyklė nėra užuojautos pamatas, vis dėlto galia užjausti yra be išimties žmogiška ypatybė. Užuojautos kaip įgimto polinkio pradmenys būdingi ir gyvūnui, tik jis neturi vaizduotės. Pastaroji žmogui suteikia galimybę išgyventi, įsivaizduoti ir išsakyti užuojautą, paskatina tapatintis su kitu. Vaizduotė yra tai, kas aktualizuoja ir sužmogina užuojautą. Šias mintis Derrida pavadina „*igimtumo* kaip *virtualumo* ar natūralumo kaip snaudžiančio potencialumo teorija“¹⁹. Ji skatina mąstyti apie prigimtį ne kaip apie duotybę, ne kaip apie aktualią esatį, bet kaip apie atsargą. Filosofas nurodo, kad „ją galima apibrėžti kaip paslėptą aktualybę, išlaptintas sancaupas, taip pat ir kaip neapibrėžtos potencijos rezervą“²⁰. Vaizduotė Rousseau teorijoje yra pertekliaus ir skirtumo šaltinis, atsiskleidžiantis, kai mes trokštame ko nors nepasiekiamo. Ji ne tik pagyvina galią mėgautis, bet ir atskiria troškimą nuo galimybės. Prigimtis apmąstoma kaip neįmanoma pusiausvyra tarp geismo mėgautis ir potencijos pasitenkinti. Vaizduotė sužadina ir gebėjimą mėgautis, ir geismus, pranokstančius šį gebėjimą, tad nėra net akimirkos, kad egzistuočių nepažeista pusiausvyra. Prigimtis nepasireikštų be nukrypimo nuo prigimties.

Ar įmanoma paaiškinti veiklios užuojautos sąlygos – pačios vaizduotės – kilmę? Bandydami atsakyti, prisiminsime, kaip Derrida aiškina suplemento atsiradimą. „Suplementas pasirodo vietoj nepakankamumo, vietoj nesignifikato ir nereprezentuojamojo, vietoj ne-esaties. Iki jo nėra jokios esamybės,

prieš jį eina tik jis pats, t. y. kitas suplementas. Suplementas visada yra suplemento suplementas. Siekiama eiti *nuo suplemento prie šaltinio*, bet reikia pripažinti, kad *suplementas glūdi šaltinyje*.²¹ Galia išeiti už gamtos ribų slypi pačioje gamtoje, lyg „atsarga atsargoje“. Gamtos perteklius ir stoka yra pačioje gamtoje. Vaizduotė yra virtuali galia, kylanti pati iš savęs. Pasak autoriaus, „vaizduotė glūdi prigimtyje, tačiau niekas prigimtyje negali paaiškinti jos pabudimo. Suplementas prigimčiai glūdi prigimtyje kaip jos žaismas“²². Nuorodą, kaip paprasčiau galima būtų suvokti vaizduotės kilmę, randame knygoje *Raštas ir skirtumas*. Čia, lygindamas Clodą Lévi-Strausą ir Rousseau, Derrida teigia, kad jie apmąsto naujos struktūros šaltinį „kaip natūralumo apvertimą prigimtyje, natūralų gamtos įvykių sekos pertraukimą, prigimties atmetimą“²³. Taigi vaizduotės kilmę galime mąstyti nepriešpriešindami gamtiškumo ir žmogiškumo sąvokų²⁴, ne kaip būvį, bet kaip trunkančią eigą nuo gryno gamtiškumo prie žmogiškumo.

Derrida atkreipia dėmesį į tai, kad kol neturi vaizduotės, žmogus jaučiasi svetimas tarp žmonių. Jis nėra nei piktas, nei gailestingas, jis tiesiog nejautrus aplinkiniams. Tik pradėjęs mąstyti jis gali būti dorybingas, teisingas arba ydingas. Mes galime įsivaizduoti ir suprasti kito žmogaus jausmus ir kančias tik tada, kai vaizduotė ir apmąstymas žmoguje pabudina užuojautą, kai patiriame ne vien juslinius išpūdžius, bet ir vaizdinius. Mes negalime tiesiogiai jausti svetimos kančios. Derrida nurodo, kad užuojautai tai net nebūtų reikalinga, ir aiškina, kokia užuojauta, pasak

Rousseau, laikytina tikraja. Apibendrinami galime teigti, kad užuojauta neturi būti paprastas susitapatinimas su kitu dėl trijų priežasčių.

Pirmiausia užjausdami mes neturime svetimos kančios jausti kaip savosios, nes susitapatinimas būtų pavojingas mūsų būsenai. Vaizduotė, apmąstymas ir sprendimas, kurie sukelia mums užuojautą, kartu apriboja jos jėgą išlaikydami atstumą tarp svetimos kančios ir mūsų pačių. Užjausdami mes žinome, kad tai kančia, gailimės, bet laikomės toliau nuo nemalonumų. Derrida nuomone, šis aiškinimas tiksliai išreiškia santykio su kitu paradoksą: kuo labiau mes su juo tapatinamės, tuo labiau juntame jo kančią būtent kaip jo kančią. „Kito kančia, tokia, kokia ji yra, turi likti kito kančia. Autentiškas susitapatinimas vyksta tik per tam tikrą nesusitapatinimą.“²⁵ Verta pažymėti, kad kaip šios minties iliustraciją Derrida pateikia citatą iš veikalo *Emilis*, kur teigiama, kad žmogui būdinga mėgautis užuojauta, kurią jis patiria dėl svetimų nelaimių, ir kartu džiaugtis, kad jos užgriuvo ne jį patį. Užuojauta leidžia pajusti savo paties galią ir išlieti savo aktyvumo perteklių. Tad galima manyti, kad truputis egoizmo yra tiesiog būtina užuojautos sąlyga. Užuojauta neverčia mūsų atsiriboti nuo savimeilės, nes tik jausdami, kas yra gera mums, galime spėti, kas yra gera kitam žmogui.

Antroji priežastis, dėl kurios neturėtume susitapatinti su tuo, kurio gailimės, yra pagarba jam kaip kitam asmeniui. Būtina pripažinti kito kaip kito kančią. Kito kančią pažįstame panašiai kaip mūsų pačių praeityje išgyventą arba būsimą kančią. Tokiam tam tikro šiuo momentu neegzistuojančio dalyko atvėrimui ak-

tualioje esatyje būtina vaizduotė. Derrida žodžiais, užuojauta esanti „neįmanoma už šios vaizduotę, laiką ir kitą siejančios struktūros, kuri yra viena ir ta pati atvertis ne-esačiai“²⁶. Atmintis, vaizduotė, numatymas sustiprina kančią, kartu ir užuojautą kenčiančiajam.

Trečioji priežastis ta, kad paprastas susitapatinimas gali būti tik empirinis, „vykštas ne sąvokų, universalumo bei formalumo terpėje. Moralumo sąlyga yra ta, kad per vienatinę vienatinės būtybės kančią, per jos empirinę esatį bei egzistenciją būtų gailimasi žmonijos. Kol ši sąlyga neišpildoma, esama rizikos, kad gailestingumas gali tapti neteisingas. Tad vaizduotė bei laikiškumas atveria sąvokos ir dėsnio karalystę“²⁷. Atkreipsime dėmesį į tai, kad užuojautos universalizavimas bei jos kaip formalios pareigos suvokimas traktuojami kaip būtinos tikros užuojautos egzistavimo sąlygos. Užuojautą reikia derinti su teisingumu, neapsiriboti gailesčiu vien artimiesiems, atminti, kad „gailestis piktiems žmonėms yra itin didelis žiaurumas kitų žmonių atžvilgiu“²⁸.

Aptartieji užuojautos aspektai verčia sutikti, kad ji nelaikytina paprastu jausmu, kylančiu tik dėl prigimtinio polinkio. Įprasta manyti, kad vaizduotė, lyginimas, sprendimas yra susiję su mąstymu. Derrida požiūrio ypatybė yra ta, kad užuojauta nelaikoma nei vien prigimtine, nei vien kultūrinės kilmės galia. Ji yra ir prigimties, ir ją peržengiančių galių suplementas. Filosofas pripažįsta, kad nėra paprasta suvokti dalykus, veikiančius kaip suplementai: „protas nepajėgus mąstyti šio dvigubo prigimties pažeidimo: tai, kad prigimtyje esama *stokos* ir kad *būtent per tai* kažkas *pridedama* prie prigimties. Beje, neturime sakyti, kad protas *bejėgis tai mąstyti*: šis bejėgiškumas jį konstituuoja. Protas yra tapatybės principas. Jis yra natūralios būtybės tapatybės sau mąstymas. Jis net negali suplemento apibrėžti kaip savo kito, kaip iracionalaus ir nenatūralaus, kadangi suplementas *natūraliai* ateina užimti prigimties vietos. Suplementas yra prigimties atvaizdas ir reprezentacija. O juk atvaizdas nėra nei prigimtyje, nei už jos ribų“²⁹.

IŠVADOS

Dažniausiai kritiškai užuojautą vertina autoriai, moraliai vertingų poelgių šaltiniu laikantys vien protą. Dar vienas kritišką požiūrį į užuojautą lemiantis motyvas yra nuostata, kad užuojauta įžeidžia užjaučiamąjį, kad stiprios dvasios žmogui ji nereikalinga, kad egoistinį pasitenkinimą jaučia tas, kuris užjaučia. Teigiamą požiūrį į užuojautą dažniausiai lemia įsitikinimas, jog savos kančios patyrimas verčia pajusti gailes-

tį kitam, jei pastebime jo kančią. Šiuo atveju užuojauta laikoma pirmuoju altruistišku jausmu, papildančiu prigimtinių žmogaus egoizmą.

Gramatologijoje užuojauta apmąstoma pagal suplementarumo logiką. Viena vertus, užuojauta yra prigimtinis jausmas, pirmoji savimeilės išvestinė. Šiuo požiūriu užuojautos interpretacija artima kantiškajai. Antra vertus, gyvai būtybei iš prigimties būdinga užuojauta

žmoguje yra tik potencialiai, ji aktualizuojama tada, kai ją papildo vaizduotė. Savo ruožtu vaizduotė yra ir žmogaus prigimtyje ir papildo prigimtį suteikdama sugebėjimą įsivaizduoti kito kančią, lyginti ją su savąja, spręsti. Taigi aktualizotos užuojautos interpretacija yra artima teorijoms, kurios užuojautą traktuoja vien kaip žmogišką, mąstymo įtarpintą, doroviškai vertingą ypatybę. Pa-

staba apie užjaučiant kylantį pasitenkinimą yra artima Descartes'o ir Kierkegaard'o nuorodoms apie žmogaus psichologiją. *Gramatologijoje* truputis egoizmo yra būtina tikros užuojautos sąlyga.

Suplemento struktūra leidžia suvokti užuojautą ir kaip beveik pirmą pradžią jausmą, ir kaip prigimties papildymą, ir kaip tai, kas papildo žmonių įtvirtintas elgesio taisykles.

Literatūra ir nuorodos

- 1 J. Derrida. *Of Grammatology*. – Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1997, p. 172–191.
- 2 Žr. R. Descartes. *Sielos aistros*. – Vilnius, Pradai, 2002, p. 57.
- 3 Žr. ten pat, p. 149–150.
- 4 Ten pat, p. 148–149.
- 5 A. Schopenhauer. *Pasaulis kaip valia ir vaizdinys*. – Vilnius, Pradai, 1995, p. 517.
- 6 Ten pat, p. 521.
- 7 B. Spinoza. *Etika*. – Vilnius, Pradai, 2001, p. 264.
- 8 Žr. ten pat, p. 265.
- 9 I. Kant. *Religija vien tik proto ribose*. – Vilnius, Pradai, 2000, p. 46.
- 10 F. Nietzsche. Stabų saulėlydis, in *Rinkiniai raštai*. – Vilnius, Mintis, 1991, p. 566.
- 11 S. Kierkegaard. *Baimė ir drebjimas*. – Vilnius, Aidai, 1995, p. 172.
- 12 S. Kierkegaard. *Eiðter / Or*. Vol I. – New York: Anchor Books, 1959, p. 33.
- 13 J. Derrida. *Of Grammatology*. – Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1997, p. 173. Čia ir toliau cituoju pagal Nijolės Keršytės vertimą, kitaip verčiu *pitié* – užuojauta, remdamasi Lauryno Algimanto Skūpo Rousseau tekstų vertimu (Ž. Ž. Ruso. *Rinkiniai raštai*. – Vilnius, Mintis, 1979) ir palieku neverstą sąvoką *suplementas* remdamasi Audronės Žukauskaitės tekstais. Dėkoju Nijolei Keršytei už galimybę pasinaudoti rankraščiu.
- 14 Ž. Ž. Ruso. Samprotavimas apie žmonių nelygybės kilmę ir pagrindus, in *Rinkiniai raštai*. – Vilnius, Mintis, 1979, p. 63.
- 15 Žr. Ch. Norris. *Derrida*. – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1987, p. 103.
- 16 J. Derrida. *Of Grammatology*. – Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1997, p. 175.
- 17 J. Derrida. *Writing and Difference*. – London: Routledge, 1995, p. 212.
- 18 J. Derrida. *Of Grammatology*. – Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1997, p. 180.
- 19 Ten pat, p. 185.
- 20 Ten pat.
- 21 Ten pat, p. 303–304.
- 22 Ten pat, p. 258.
- 23 J. Derrida. *Writing and Difference*. – London: Routledge, 1995, p. 292.
- 24 Galime pasiremti Marcel Cobussenu, nurodanti, kad „jei suplementas yra ir pridamas prie kokio nors dalyko, ir pakeičia tą patį dalyką, tai reiškia, kad jie nėra nei griežtai vienas kitam priešpriešinami, nei tarpusavyje ekvivalentiški“. (http://www.cobussen.com/proefschrift/200_deconstruction/250_supplement/supplement.htm)
- 25 J. Derrida. *Of Grammatology*. – Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1997, p. 190.
- 26 Ten pat, p. 191.
- 27 Ten pat.
- 28 Ten pat.
- 29 Ten pat, p. 149.